

Ігор МОСКАЛЬОВ,

Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ

ПРОБЛЕМА УПРАВЛІНСЬКОГО МИСЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КЕРІВНИКІВ У ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ВІЙСЬКОВІЙ ПРАКТИЦІ

У статті розглянуто аналіз основних проблем управлінського мислення, як одного із видів практичного мислення військових керівників у військово-професійній діяльності в науковій літературі та військовій практиці. Проведено аналіз, як історичних аспектів формування та розвитку управлінського мислення у роботах видатних науковців, так і проаналізовані сучасні наукові праці стосовно розвитку управлінського мислення у різних сферах діяльності. Виходячи із результатів аналізу, визначено саме поняття та зміст управлінського мислення військового керівника.

***Ключові слова:** управлінське мислення, розв'язання практичних завдань, військовий керівник, професійна сфера діяльності, формування стилю мислення суб'єкту.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема управлінського мислення, як вид практичного мислення військових керівників, міститься у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Мислення – активна пізнавальна діяльність суб'єкта, необхідна для його повноцінної орієнтації, активної поведінки та цілеспрямованої діяльності в навколишньому середовищі, соціальному світі, професійній сфері. Мислення при вирішенні більш спеціальних досліджувальних завдань, вивченні конкретних психологічних механізмів вищих пізнавальних процесів визначається як процес вирішення проблем, розв'язання певних теоретичних і практичних завдань різного спрямування. Наприклад, фізіологи досліджують акт мислення як процес функціонування головного мозку, кібернетики – як інформаційний процес, психологи – як актуальну діяльність суб'єкта, мотивовану потребами та спрямовану на значимі для нього цілі, а логіка займається формами, правилами та операціями мислення. Згідно з філософською теорією пізнання, мислення є

співвідношенням суб'єкта й об'єкта діяльності, чуттєвого та раціонального, емпіричного та теоретичного.

Історичні аспекти формування та розвитку управлінського мислення у військових мають свої витoki у мислителів Сходу і Заходу. Вони з давніх часів намагалися розкрити таємниці військового управління. Так, Сунь Цзі приділяв значну увагу професійно важливим якостям чи «хитрощам», за допомогою яких полководець покращував свої здатності управління військами. Його праця є самим раннім військовим трактатом з проблем війни, в якій він вперше визначив військову тактику та стратегію як науку. Досліджуючи способи ведення війни, одне з перших місць автор відводить військовим хитрощам. На нашу думку, хитрощі полководців є однією з багатьох складових інтелектуальної сфери їх управлінського мислення. Він у своїй роботі надає велику увагу стратегічним і тактичним розрахункам, професійно важливим якостям правителя і полководця.

Війна – це, на його думку, шлях обману: якщо полководець володіє тактичними і стратегічними навичками, він не має демонструвати це ворогу; якщо користується чимось, має показати, що не користується; якщо знаходиться близько, має показати, що ніби далеко; хоча б і був далеко, показувати нібито знаходиться близько. Він має заманювати противника вигодою, приводити його до паніки. Якщо у ворога всього багато, потрібно бути до цього готовим; якщо він сильний, то необхідно ухилитися від нього; визвавши гнів – довести до метушіння; прийнявши спокійний вигляд, викликати сумнів. Якщо сили конкурента свіжі, необхідно втомити його; якщо в нього всі дружні, слід їх роз'єднати. Нападай на противника, коли він не готовий; виступай, коли не чекає, – наголошував він [1, с. 17–18].

Змістом війни є, на думку Сунь Цзі, збройна боротьба, яка надзвичайно важка і через це потребує надмірної і всебічної підготовленості всіх воїнів, а також мистецтва полководця, яке ґрунтується на знаннях її природи і правил ведення [1, с. 20–22].

Він при вивченні проблеми «ведення війни» велику увагу приділяв також професійно важливим якостям полководця. В ракурсі емоційної сфери управлінського мислення ним розглядалась його придатність до здійснення управлінської діяльності. Він має перемагати свої почуття і розумом обґрунтовувати своє рішення. У трактаті Сунь Цзі освітлено потенціал полководця щодо його мисленнєвої діяльності. Але разом з тим природа розвитку управлінського мислення ним майже не розглядалася.

У стародавні часи іншої думки дотримувались щодо формування та розвитку управлінського мислення на Заході. Так, розглядаючи працю Арістотеля «Трактат про душу», можна спостерігати ідею щодо протиставлення, але в той же час ідею нерозривності розуму та волі індивіда. Для Арістотеля практичний розум – одночасно і розум, і воля. Розум полководця є одним із конкретних форм «практичного розуму» в арістотелівському сенсі цього терміну; його не можна розуміти як деякий чистий інтелект, він є єдністю інтелектуальних і вольових моментів. Справжнім двигуном вольової дії є «розум і прагнення» або «розумне прагнення». В основі практичного розуму є зважене рішення – обдумане прагнення того, що в нашій владі [2, с. 21–23].

У своїй праці «Про війну» К. Клаузевіц проводить аналіз чинників, які впливають на хід ведення війни у цілому. Він підкреслював необхідність управлінського мислення на всіх ступенях керівництва військами: «Величезна прірва відокремлює полководця, який керує усією війною або діями на окремому театрі війни, від безпосередньо йому підлеглих, оскільки останні знаходяться під незрівнянно більш пильним наглядом, бо їх розумова діяльність має вузькі рамки» [3, с. 98].

Таким чином, К. Клаузевіц вважав, що неможливо досягти видатних успіхів під час ведення бойових дій без розумових здатностей, користуючись тільки однією хоробрістю. Ми наголошуємо, що в праці К. Клаузевіца «Про війну» під управлінським мисленням розуміється сплав поєднань інтелектуальної, емоційної та вольової сфер полководця. Він описує

полководців, як визначних осіб лише свого часу, які визначились за допомогою тих війн, що відбувалися у період їхнього життя і не надає важливого значення ступеню їх освіти, що, на нашу думку, є вкрай невірне. Це є безумовно упущенням. Праця «Про війну» розкриває лише частково значення управлінського мислення в керуванні військами та не відображає мислення, як основної складової в управлінській діяльності військового керівника стратегічної ланки управління.

Значний вклад у дослідження проблеми мислення на основі філософських розробок внесли педагоги та психологи Л. С. Виготський, В. В. Давидов, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, Б. М. Теплов та ін., які мислення інтерпретували як вищий психічний пізнавальний процес, спрямований на активне творче відображення людиною дійсності, що має в основі інноваційний характер.

На думку Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва та С. Л. Рубінштейна, психіка людини формується та розвивається під впливом її діяльності. У зв'язку з цим зміна виду діяльності та її характеру, а також умов і засобів веде до зміни свідомості та самосвідомості людини. Відповідно, будь-яка професійна діяльність фахівця передбачає наявність сформованого професійного мислення, а практична діяльність – практичного мислення.

Для офіцерів актуальною залишається проблема практичного розуму, оскільки їх військово-професійна діяльність має безпосередньо практичний характер. С. Л. Рубінштейн, піднімаючи проблему мисленнєвих операцій, безпосередньо включених у хід практичної діяльності вирішення завдань [4, с. 317–320], вказував на те, що ці операції висувають деякі специфічні вимоги, які відрізняються від завдань теоретичного мислення [4, с. 334–336]. Наприклад, такі мисленнєві операції потребують «більш кропіткої спостережливості та уваги до окремих, особливих деталей» [4, с. 339–343]. Здатність швидко переходити від роздумів до дій і навпаки, на думку С. Л. Рубінштейна, визначає поняття «практичний розум».

Оригінальний погляд Б. М. Теплова щодо дослідження проблеми практичного розуму – мислення у військовій сфері – відображено в його праці «Ум полководця». Під практичним інтелектом він розумів деякий особливий інтелект, який функціонує іншими психічними механізмами, ніж теоретичне мислення людини. В своїй праці вчений цитував Наполеона: «Військова людина повинна мати стільки ж характеру, скільки і розуму». Здатності полководця Б. М. Теплов порівнював з квадратом, в якому основа – воля, висота – розум. Геометрична фігура буде квадратом тільки при умові, якщо основа дорівнює висоті; відповідно, великим полководцем може бути лише та людина, в якій воля дорівнює розуму [5, с. 227].

Аналіз психічних якостей, які відрізняють видатних полководців, дозволяє показати значення таких розумових рис, як охоплення цілого при одночасній увазі до деталей, здатність знаходити швидкі рішення, передбачувати перебіг подій та ін. При цьому розкривається певна діалектика розумових здатностей, а саме необхідність поєднувати протилежні якості мислення: швидкість і неспішність, обережність і сміливість, гнучкість і стійкість [5, с. 267]. Слід зауважити, що не зрозумілим все ж таки залишається механізм поєднання, оскільки впевненість, як відомо, допомагає, але самовпевненість – навпаки заважає прийняттю обґрунтованих стратегічних рішень.

Управлінське мислення не змогло б проявити, на нашу думку, себе без інтелектуального потенціалу, практичного інтелекту та розвинутих розумових здатностей військового керівника. Прояв його практичного інтелекту в управлінському мисленні представляє собою єдність інтелектуальних, вольових та емоційних аспектів у практичному мисленні, що вкрай необхідний в екстремальних умовах. Власне, в роботі Б. М. Теплова показано роль знань, військово-професійної підготовленості та освіти в розвитку здатностей військових геніїв, а також увесь зміст дослідження ним проблеми практичного мислення вказує на різносторонність і багатогранність особистості військового керівника.

Розглянуті вище наукові праці є не лише прикладом психологічного аналізу конкретних видів діяльності, а отримані при їх вивченні висновки мають методологічне значення, оскільки можуть застосовуватися в повсякденній і в бойовій діяльності військових керівників. Положення, які розглядалися в даних дослідженнях, стали відправними для багатьох наукових праць з психології здатностей і психології мислення.

Стрімкий розвиток промислової сфери, період коли підвищилася потреба в новому кадровому потенціалі управлінської ланки, фахівців, які мали мислити по-новому, відображено в наукових працях Д. М. Завалишиної, М. М. Кашапова, Ю. К. Корнілова та ін. Так, Д. М. Завалишина в своїй роботі розглядає різні аспекти динаміки (розвитку) практичного мислення під час виконання фахівцем професійної діяльності. На її думку, одним із трьох типів практичного мислення є управлінське мислення, яке характеризується включеністю особистості в діяльність з реальними предметами, матеріальними «речами» [6, с. 112]. Розглядаючи особливості праці робітника, оператора, керівника, вона демонструє відмінності предметно-діючого, оперативного та управлінського видів мислення. Вона, аналізуючи наочні компоненти управлінського мислення, зазначає, що будь-який виробничий підрозділ має статичну структуру, уявлення про яку обов'язково опосередковуються діяльністю керівника; при цьому образно-чуттєве наповнення має часове оцінювання виробничого процесу, а в операторській діяльності просторові характеристики часто стають переносниками семантичного й узагальнено-поняттєвого змісту, що посилюється в управлінському мисленні [6, с. 119].

Багато уваги приділяв обґрунтуванню практичного мислення керівників Ю. К. Корнілов, який у статті «Деякі особливості педагогічного мислення як виду мислення практичного» дискутує про те, чи є управлінське мислення видом практичного мислення. При цьому доводить низку його спільних рис з педагогічним, спортивним і клінічним мисленням [7, с. 10]. Науковець зазначає, що всі особливості практичного мислення взаємопов'язані і не існують одна без одної. Це і спрямованість мислення, і специфіка узагальнення, і незвичність

«упаковки» досвіду та тісний зв'язок практичного мислення з конкретним видом професійної діяльності.

В. В. Ягупов у своїй статті «Формування управлінської культури, компетентності та управлінського мислення майбутніх керівників як інтегральна мета їх управлінської підготовки» виділяє управлінське мислення як психологічний засіб актуалізації управлінської культури та визначає його як вид практичного мислення в управлінській діяльності, основним змістом якого є визначення, оцінювання та розв'язання різноманітних управлінських проблем і ситуацій, які виникають у організаціях у процесі виконання ними поставлених завдань. Також, на його думку, управлінське мислення складається з мотивування, прогнозування, організації, розпорядження, координації, узгодження, оцінювання, контролювання та корегування [8, с. 27–28].

Узагальнюючи результати аналізу наукових робіт вищезазначених науковців, можна відмітити спільну тенденцію, яка вказує на виокремлення управлінського мислення як виду професійно-практичного мислення. Зокрема практичні здатності можуть бути з'ясовані лише на основі аналізу моделі розвитку суб'єкта конкретного виду професійної діяльності, оскільки успішність діяльності професіонала залежить від комплексу його здатностей. Водночас слід зазначити, що можлива компенсація одних здатностей іншими. Але незрозумілим залишається відповідність для кожної спеціалізації практичного застосування конкретних здатностей. Хоча у цих роботах вбачається нерозривність управлінського мислення з діяльністю керівника в просторі та часі. Відмітимо, що в їх працях практичне мислення розглядається лише в промисловому та виробничому ракурсах. А специфіка практичного мислення офіцерів не досліджується.

Низка процесуальних рис мислення є вкрай важливими для військових керівників. Наприклад, це критичність і гнучкість мислення, розвиненість навичок і вмінь когнітивного самоконтролю та інтелектуальної саморефлексії, звичка вникати в смисл явищ, які аналізуються та обґрунтовуються. Найбільш повно ці особливості проявляються в процесі розв'язання поліваріантних

завдань, які є безпосередньо характерними для військового середовища, особливо в умовах, наприклад, АТО. Тут основними проявами є здатність відбирати релевантну інформацію та аналізувати висхідні умови бойового завдання, розглядати еventуальні варіанти його вирішення з позицій багатофакторного аналізу. Безумовно, таке мислення пов'язане з процесуальними особливостями мислення офіцера та взаємопов'язане з його результативною стороною. Це раціональність, продуманість, осмисленість, нестандартність і військово-професійна спрямованість рішень.

Водночас вважаємо за необхідне проаналізувати низку дисертацій, яка певним чином стосується практичного мислення різних фахівців. Це нам дає можливість узагальнити попередній досвід його дослідження, виявити певні загальні тенденції, з'ясувати відмінності практичного мислення різних фахівців, допомогти в визначенні основних цілей, завдань і етапів нашого дисертаційного дослідження. Так у дисертаційних дослідженнях розкритті окремі психологічні та педагогічні аспекти формування управлінського мислення в майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки.

Наприклад, Л. В. Гулова досліджувала формування управлінського мислення в процесі професійної підготовки студентів медичного ВНЗ. Наукова новизна одержаних нею результатів полягає в розкритті сутності поняття «управлінське мислення» на засадах міждисциплінарного підходу, в обґрунтуванні психолого-педагогічних умов його формування в процесі професійної підготовки студентів медичного ВНЗ (орієнтація на майбутню практичну діяльність; стимулювання пізнавальної активності студентів; мотиваційна готовність студентів до формування управлінського мислення; ефективність організації управління процесом формування управлінського мислення); розробці професіограми фахівця медичного профілю в аспекті реалізації ним управлінських функцій; теоретичному обґрунтуванні концептуальної моделі формування управлінського мислення та визначенні її компонентів (мотиваційно-цільовий, змістовний, операційний і забезпечувальний) [9, с. 35–37].

Дисертація Л. В. Беляєвої стосується розвитку управлінського мислення керівників дошкільних освітніх установ у процесі підвищення професійної компетентності в умовах інститутів підвищення кваліфікації. Дисертанткою з'ясовані взаємозумовлені зв'язки між рівнем сформованості професійної компетентності керівників дошкільних освітніх установ та особливостями їх управлінського мислення, розроблена діагностична програма, спрямована на визначення рівнів управлінського мислення, опрацьовані конкретні навчальні програми, орієнтовані на розвиток їх управлінського мислення [10, с. 24-28].

А. М. Топузова обґрунтувала формування професійного мислення у студентів управлінських спеціальностей, наукова новизна дисертації якої полягає в виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній апробації комплексу педагогічних умов, які забезпечують, на її думку, ефективне формування у них професійного мислення (варіювання способів освоєння змісту освіти та рівнів складності запропонованих завдань у залежності від мисленнєвих здатностей студентів; стимулювання їх пошуково-аналітичної діяльності під час підготовки до практичних занять; освоєння студентами різних структурних ролей у груповій роботі; організація їх рефлексивної діяльності в процесі освоєння змісту дисциплін спеціалізації). Також дисертанткою дано обґрунтування поняття «професійне мислення менеджерів» як пізнання сутності, виявлення закономірностей і побудову проектів виробничих процесів, на основі глибоких професійних знань і фахового досвіду, отриманого із власного досвіду та з діяльності інших фахівців, уточнено основні його ознаки та особливості формування (зростаюча активність й ініціативність особистості, формування нового типу її мислення, наявність підприємливості, високої відповідальності, вміння економічно грамотно організувати як власну діяльність, так і діяльність колективу) [11, с. 56–59].

Зміст цих дисертаційних робіт, на нашу думку, по-перше, розкриває такий педагогічний феномен як «управлінське мислення» лише на етапі його формування та розглядаються для окремо взятих фахівців у системі

професійної підготовки; по-друге, не дає нам можливості з'ясувати специфіку управлінського мислення офіцерів; по-третє, не розкриває педагогічні умови формування та розвитку управлінського мислення офіцерів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Українські науковці також досліджували окремі аспекти мислення керівників. Так, Д. В. Вітер обґрунтував теоретико-методологічні аспекти формування стилю мислення суб'єктів державно-управлінської діяльності. Для цього він, по-перше, проаналізував теоретичні, гносеологічні та соціально-філософські підходи щодо дослідження проблеми формування їх стилю мислення, зокрема – це гуманістична концепція управління соціальним розвитком суспільства та транзитивний підхід до управління.

По-друге, визначив поняттєво-категоріальний апарат дослідження шляхом уточнення поняття «стиль мислення соціального суб'єкта», сутність якого розкривається через сукупність засобів, методів і форм пізнавальної діяльності, що являє собою конкретний спосіб упорядкування спеціальних і загальних зв'язків між суспільством, державою та особистістю, спрямованих на відтворення цілісної системи засобів теоретичної та предметно-практичної діяльності.

По-третє, наукова новизна одержаних ним результатів полягає в отриманні низки нових наукових положень, які обґрунтовують процес формування стилю мислення суб'єктів державно-управлінської діяльності. Зокрема, дослідником уперше визначено стиль мислення суб'єктів державно-управлінської діяльності як форму прояву стійкої сукупності засобів пізнання, що функціонує в конкретних суспільно-історичних умовах, обумовлена особливостями вихідних світоглядних, ментальних, ціннісних, нормативних, структурно-функціональних, методологічних установок і визначає єдність методів, принципів і підходів державного управління, що використовуються на практиці; розроблено класифікацію стилів мислення на основі їх кореляції з типами суспільних відносин, культури, мислення й управління з урахуванням системи індивідуальних і суспільних цінностей, норм і пріоритетів й

систематизації детермінант формування стилю мислення; виявлено специфічні функції їх стилю мислення суб'єктів державно-управлінської діяльності з урахуванням кореляції основних функцій державного управління й громадянського суспільства, на основі чого розроблено структурно-функціональну модель їх стилю мислення [12, с. 134–146].

Д. В. Вітер, обґрунтовуючи теоретико-методологічні аспекти формування стилю мислення суб'єктів державно-управлінської діяльності, обминув розгляд педагогічної основи як необхідної умови формування та розвитку сучасного стилю їх мислення.

У вітчизняній педагогіці і психології мають окремі дослідження, які стосуються мислення офіцерів. У начальному посібнику «Психологія професійної діяльності офіцера» робиться акцент на тому, що в бойовій обстановці існує спеціально передбачений порядок мисленнєвих дій командира щодо аналізу ситуацій і прийняття рішення на бій. Даний порядок мисленнєвих дій сприяє, на думку авторів, формуванню процесу мислення офіцера, яке передбачає обов'язкове використання таких орієнтирів: безпосередньої реальності; модельного подання образу цієї реальності у вигляді умовних позначок. Командир зобов'язаний здійснювати цілісний комплекс мисленнєвих дій, спрямованих на вирішення бойових і службових завдань. Його бойова діяльність передбачає здійснення ряду мисленнєвих процесів, тісно пов'язаних з процедурами дослідницької діяльності [12, с. 24]. Виникнення психолого-педагогічних завдань у реальній діяльності офіцера являє собою «природний» процес мисленнєвої діяльності людини із залученням культурних засобів у вигляді предметних знань. Саме вони створюють ускладнення у практичній діяльності [13, с. 33].

І. В. Шама в дисертаційній роботі «Психологічна діагностика професійної придатності управлінських кадрів Державної прикордонної служби України засобами комп'ютерних технологій» розглядає управлінське мислення як одну з базових психологічних особливостей, тісно пов'язаних з багатьма індивідуальними особливостями управлінських кадрів, які певною мірою

впливають на них. При цьому центральне місце серед пізнавально-прогностичних якостей керівника належить професійному мисленню, яке за своєю сутністю виступає як управлінсько-практичне, залучене в практику й таке, що «перетинає дії, операції, прийоми» [14, с. 72–73]. Під управлінським мисленням автор, з одного боку, розуміє психічний процес пізнавальної взаємодії керівника з дійсністю, що виражається в його поведінкових характеристиках, спрямованих на вирішення службових завдань, а з іншого – робить акцент на внутрішню спроможність керівника до когнітивної та регуляторної діяльності управління. Це здатність аналізувати, міркувати, вирішувати конкретні проблеми. Отже специфіка управлінської діяльності в Державній прикордонній службі України пов'язується безпосередньо з мисленням керівника [14, с. 74].

Для якісного управління в мирний і військовий час командиром застосовується саме управлінське мислення, але поняття «управлінське мислення офіцера» сьогодні є, практично, необґрунтованим. Не існує концепції, яку можна було б застосовувати для формування та розвитку особистості військового керівника під час прийняття ним стратегічних, оперативних, тактичних, педагогічних і повсякденних рішень.

Таким чином, поняття «управлінське мислення військового керівника» нині є лише частково дослідженим, тому його дослідження є актуальним. Незважаючи на досить тривалий проміжок часу, проблема вивчення мисленнєвих процесів військових керівників залишається «відкритою». У нашому розумінні основне завдання управлінського мислення командира полягає у мисленнєвому визначенні практичного перетворення військової дійсності: постановці цілей, створенні коротко- та довготривалих планів, проектів і схем, своєчасне ухвалення рішень та організації їх виконання, корегування, координація та узгодження дій різних суб'єктів військово-професійної діяльності.

Водночас, враховуючи екстремальний характер військово-професійної діяльності, слід наголошувати, що в загальній структурі управлінської

діяльності надзвичайно важлива роль належить менеджерським, інтелектуальним, ціннісно-мотиваційним, моральним, емоційно-вольовим та іншим особистісним та найголовніше – професійно важливим якостям офіцера. Керування здійснюється через взаємодію військових. У зв'язку з цим офіцерові у своїй діяльності необхідно враховувати як індивідуально-психологічні особливості та професійно важливі якості командирів і підлеглих, так і психічні закономірності, що визначають динаміку їх психічних процесів, міжособистісних взаємин, закономірності спільної діяльності, вплив екстремальних ситуацій на їх психіку.

Таким чином, управлінське мислення будь-якого керівника – це раціональне відображення ним фактів дійсності, спроможність і здатність охоплювати думкою всю ситуацію, спрямовувати її на вироблення, прийняття і реалізацію рішень. Безумовно, кожна сфера має свою специфіку та особливості управління, оскільки в ході поточного аналізу професійних проблемних ситуацій у всьому різноманітті їх внутрішніх і зв'язків із прогнозуванням можливих наслідків прийнятих рішень необхідно враховувати призначення, функції й завдання кожної сфери людського буття. Одним із таких різновидностей практичного – професійного – мислення є управлінське мислення військового керівника (командира, управлінця), яке переважно має, як правило, професійно-практичний характер, відображає специфічність мисленневих процесів офіцерів у ході ухвалення рішень під час як у повсякденній життєдіяльності військових підрозділів і частин, так і за екстремальних умов, наприклад, в зоні АТО.

Адже, управлінське мислення – це не просто мисленневий процес, подібний до логічних, аналітичних, креативних та інших процесів мислення, а це такий «ланцюжок» мислення, який на виході формує не лише здатність використовувати кілька відсотків операційних можливостей власного мозку (свідомо аналізувати, синтезувати, робити власні висновки, бачити проблему з різних боків і т. д.), а й продемонструвати та враховувати професійну та особистісну позицію, ставлення, волю та професійно-практичну спрямованість

особистості керівника як суб'єкта управління та підлеглих як об'єктів управлінського впливу.

Управлінське мислення військового керівника має включати в себе, на наше тверде переконання, провідну пізнавально-прогностичну якість – «військову управлінську мудрість», яка за своєю сутністю та змістом тісно взаємопов'язане та зумовлене з військовим професіоналізмом і досвідом військово-професійної та управлінської діяльності, управлінською культурою та компетентністю, провідними професійно важливими якостями та індивідуально-психічними особливостями та проявами суб'єкта оперативно-тактичної ланки управління. Серед них слід особливо виокремити такі прояви, здатності, якості та ставлення: готовність служити та захищати свою Батьківщину як суб'єкт військового управління; здатність і готовність служити в колективному суб'єкті управління та сумлінно реалізовувати в ньому свої управлінські функції; «сплав» ціннісно-мотиваційної, поняттєво-змістовної, прaksiологічної, менеджерської та емоційно-вольової сфер психіки офіцера, що інтегрується в управлінське мислення, управлінську мудрість суб'єкта військового управління; здатність охоплювати в управлінському рішенні головне та незначне, основне і другорядне, перспективне та поточне, оскільки в управлінському рішенні офіцера, наприклад, у бойовій обстановці дрібниць не буває; здатність дбати в управлінському рішенні про весь військовий підрозділ (військову частину) і кожного окремого воїна у ньому (в ній); здатність до практикування в управлінській діяльності перехід від довгострокових до короткострокових планів і навпаки; здатність підпорядковуватися рішенням вищестоящих командирів і водночас бути лідером в управлінській команді; здатність позитивно впливати на соціально-психологічний клімат у військовому підрозділі (частині) як його лідеру та здатність працювати з ним; готовність і здатність приймати, при необхідності, «непопулярні» управлінські рішення в складній управлінській обстановці та брати на себе відповідальність за їх ухвалення та реалізацію, особливо в екстремальних умовах; готовність і здатність до управлінської діяльності в екстремальних ситуаціях та ін.

Таким чином, у даній статті розглянуто аналіз основних проблем управлінського мислення, як одного із видів практичного мислення військових керівників у військово-професійній діяльності в науковій літературі та військовій практиці. Проведено аналіз, як історичних аспектів формування та розвитку управлінського мислення у роботах видатних науковців, так і проаналізовані сучасні наукові праці стосовно розвитку управлінського мислення у різних сферах діяльності. Виходячи із результатів аналізу, визначено саме поняття та зміст управлінського мислення військового керівника. Вищенаведений аналіз дає підґрунтя у подальшому розглянути особливості практичного мислення офіцерів військово-соціального управління, як безпосередніх організаторів морально-психологічного забезпечення в умовах ведення бойових дій.

Список використаної літератури

1. Искусство войны: Антология военной мысли / [сост., подгот. текста, предисл., коммент. Р. Светлова]. – СПб. : Амфора. ТИД Амфора, 2009. – 542 с. – (Серия «Александрйская библиотека»).
2. Аристотель. О душе / Аристотель; [предисл. В. Сережникова; пер. и прим. П. С. Попова]. – М. : Соцэкгиз, 1937. – 179 с. – (Психология-классика)
3. Клаузевиц К. фон. О войне. В 2 т. : [текст] / К. фон Клаузевиц. – М. : ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra Fantastica, 2002. – Т. I. – 558, [2] с. – (Классическая военная мысль).
4. Рубинштейн С. Л. Очередные задачи психологического исследования мышления / С. Л. Рубинштейн // Исследования мышления в советской психологии : сборник статей / [отв. ред. Е. В. Шорохова]. – М. : Наука, 1966. – С. 225–233.
5. Теплов Б. М. Ум полководца / Б. М. Теплов // Психология мышления : [хрестоматия / под ред. Ю. Б. Гиппентейтер, В. Ф. Спиридонова, М. В. Фаликман, В. В. Петухова]. – [2-е изд., перераб., и доп.]. – М. : АСТ: Астрель, 2008. – С. 634–640. – (Хрестоматия по психологии).
6. Завалишина Д. Н. Практическое мышление: Специфика и проблемы развития : [научное издание] / Д. Н. Завалишина. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. – 376 с. – (Труды Института психологии РАН).

7. Корнилов Ю. К. Психология практического мышления : [монография] / Ю. К. Корнилов. – Ярославль : ДИА-пресс, 2000. – 205 с.

8. Ягупов В. В. Формування управлінської культури, компетентності та управлінського мислення майбутніх керівників як інтегральна мета їх управлінської підготовки / В. В. Ягупов, В. І. Свистун, В. М. Король, М. А. Кришталь // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : VI всеукр. наук.-практ. конф., 15 листопада 2013 р., Хмельницький / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ імені Б. Хмельницького, 2013. – С. 26–28.

9. Гулова Л. В. Система формирования управленческого мышления в профессиональной подготовке студентов медицинского вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Л. В. Гулова; Саратов. военно-медицинский ин-т. – Саратов, 2004. – 199 с.

10. Беляева Л. В. Развитие управленческого мышления руководителей дошкольных образовательных учреждений в процессе повышения профессиональной компетентности (В условиях ИПК): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Л. В. Беляева. – Барнаул, 2002. – 174 с.

11. Топузова А. Н. Формирование профессионального мышления у студентов управленческих специальностей в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / А. Н. Топузова ; Магнитогорский государственный университет. – Магнитогорск, 2004. – 24 с.

12. Вітер Д. В. Формування стилю мислення суб'єкта державно-управлінської діяльності: теоретико-методологічні аспекти: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Д. В. Вітер; Дніпропетров. регіональний ін-т держ. управління Нац. акад. держ. управління при Президентіві України. – Дніпропетровськ, 2007. – 229 с.

13. Кремень В. Г. Психология професійної діяльності офіцера : [підручник для військових вузів] / В. Г. Кремень [та ін.]. – Хмельницький : Видавництво Академії ПВУ, 1999. – 488с. – (Бібліотека військового педагога).

14. Шама І. В. Психологічна діагностика професійної придатності управлінських кадрів Державної прикордонної служби України засобами комп'ютерних технологій: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / І. В. Шама; Нац. акад. держ. прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2009. – 238 с.

Стаття надійшла до редакції 7.12.2016

Москалев И. Проблема управленческого мышления военных руководителей в военно-профессиональной деятельности в научной литературе и военной практике

В данной статье рассмотрен анализ основных проблем управленческого мышления, как одного из видов практического мышления военных руководителей в военно-профессиональной деятельности в научной литературе и военной практике. Проведен анализ, как исторических аспектов формирования и развития управленческого мышления в работах известных ученых, так и проанализированы современные научные труды касающиеся развития управленческого мышления в разных сферах деятельности. Исходя из результатов анализа, определено само понятие и содержание управленческого мышления военного руководителя.

Ключевые слова: управленческое мышление, решение практических задач, военный руководитель, профессиональная сфера деятельности, формирование стиля мышления субъекта.

Moskalev I. The problem of military leaders management thinking in the military-professional work in scientific literature and military practice

In this article the analysis of the main problems of management thinking, as a kind of military leaders' practical thinking in the military-professional work in the scientific literature and military practice has been researched. The analysis of both the historical aspects of the formation and development of management thinking in the works of well-known scientists and modern scientific works, related to the development of management thinking in different areas of activities, has been conducted. The notion and content of military leader management thinking has been defined on the basis of the analysis results.

Keywords: management thinking, solving practical problems, military leader, professional sphere of activity, formation of the style of thinking of the subject.